

УДК 338.436.33

Клюц І.С.
студенткаХарківського національного аграрного університету
імені В.В. Докучаєва**ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР
В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ****EFFICIENCY PRODUCTION OF CEREAL CROPS
IN AGRICULTURAL ENTERPRISES OF THE ZAPOROZHYE REGION****АНОТАЦІЯ**

У статті розглянуто науково-практичні основи формування ефективного виробництва зерна. Проаналізовано сучасний стан виробництва та економічної ефективності зерновиробництва у сільськогосподарських підприємствах України та Запорізької області. Окреслено основні проблеми, що зменшують ефективність виробництва зернових культур. Визначено шляхи удосконалення і підвищення ефективності виробництва зерна.

Ключові слова: ефективність виробництва, рослинництво, зернові культури, валовий збір, урожайність.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены научно-практические основы формирования эффективного производства зерна. Проанализировано современное состояние производства и экономической эффективности зернопроизводства в сельскохозяйственных предприятиях Украины и Запорожской области. Обозначены основные проблемы, которые уменьшают эффективность производства зерновых культур. Определены пути совершенствования и повышения эффективности производства зерна.

Ключевые слова: эффективность производства, растениеводство зерновые культуры, валовой сбор, урожайность.

ANNOTATION

The article deals with theoretical and practical bases of formation of effective grain production. The current state of the production and economic efficiency of grain production in the agricultural enterprises of Ukraine and Zaporozhye region. Outlined the main problems that reduce the efficiency of crop production. The ways of improving the efficiency of grain production.

Keywords: efficiency of production, crop production, cereal crops, gross yield, crop yield.

Постановка проблеми. Природно-кліматичні умови та родючі землі України сприяють вирощуванню всіх зернових культур і дають змогу отримувати високоякісне продовольче зерно в обсягах, достатніх для забезпечення внутрішніх потреб і формування експортного потенціалу. Але подальший розвиток галузі вимагає ґрунтовної економічної оцінки, перегляду цілого ряду позицій щодо технічно-технологічних, організаційно-економічних та ринкових умов функціонування всього комплексу. Нераціональне використання земельних ресурсів і низька культура землеробства призводять до виснаження і деградації ґрунтів, зменшення вмісту в них гумусу та поживних речовин. Недостатніми є якість трудових ресурсів та стан науково-дорадчого супроводження зерновиробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою покращення зерновиробництва зайняті провідні економісти-аграрники, фінансисти та

аграрії, основна увага приділяється питанню підвищення урожайності та валових зборів зерна, ефективності зерновиробництва. Зокрема, дослідженнями проблеми ефективності виробництва зернових культур займалися такі українські вчені, як В.Г. Андрійчук, І.О. Бистрова, О.В. Боднар, Н.О. Єфремова, П.Т. Саблук, О.В. Олійник, С.М. Чмир, Ю.Л. Філімонов, О.М. Шпичак, О.В. Шубравська.

Мета статті полягає у дослідженні тенденції ефективності виробництва зерна на сільськогосподарських підприємствах, окресленні найсуттєвіших проблеми зерновиробництва, визначенні факторів, що впливають на зростання ефективності виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виробництво зерна посідає чільне місце серед інших галузей рослинництва, адже воно є беззаперечною умовою існування людства, а також визначає соціально-економічне становище країни на світовій арені [1]. Зокрема, зернове господарство в Україні є стратегічною і найбільш ефективною галуззю народного господарства і становить основу продовольчої бази і безпеки держави. Природно-кліматичні умови та родючі землі сприяють вирощуванню всіх зернових культур і дають змогу отримувати високоякісне продовольче зерно в обсягах, достатніх для забезпечення внутрішніх потреб і формування експортного потенціалу. Хоча існує ряд проблем, які залишаються невирішеними і негативно впливають на ефективність виробництва. Зокрема, матеріально-технічне забезпечення зерновиробництва та ефективність праці не відповідають світовим стандартам і потребам галузі; відсутність достатніх фінансових ресурсів стримує впровадження новітніх технологій, використання високоякісного насіння, обмежує застосування інших матеріально-технічних ресурсів; виробництво зерна стає все більш залежним від впливів погодних факторів.

Вивчення поточної ситуації, що склалася в зерновій галузі, свідчить про те, що сьогодні потребує вирішення проблема забезпечення сталості виробництва продовольчого зерна пшениці високої якості, підвищення його конкурентоспроможності та прибутковості [2, с. 81]. Це є невід'ємними складовими ефективного виробництва.

Ефективність виробництва як економічна категорія відображає дію об'єктивних економічних законів, яка виявляється в результативності виробництва [3, с. 75]. Ефективність показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва та живої праці, а також сукупних їх вкладень. У сільському господарстві основним критерієм економічної ефективності є збільшення виробництва чистої продукції за найменших витрат засобів і праці на основі раціонального використання земельних, матеріальних, трудових ресурсів. Кінцевим ефектом тут є обсяг валової продукції без спожитих засобів виробництва (амортизаційних відрахувань, вартості насіння тощо).

Рівень розвитку виробництва зернового господарства визначається насамперед таким натуральним показником, як динаміка посівних площ, валових зборів та урожайності.

Розмір посівних площ зернових культур в сільськогосподарських підприємствах України майже не змінився за досліджуваний період, а валовий збір і урожайність зросли на 17%, що свідчить про зростання ефективності виробництва зернових культур. За даними Запорізької області спостерігається протилежна ситуація: незважаючи на зростання площі посіву зернових культур, урожайність зменшилась на 24,3%, що пояснюється несприятливими кліматичними умовами і недостатнім рівнем застосування досягнень НТП.

Основними виробниками зерна в Запорізькій області є сільськогосподарські підприємства. У 2015 р. на їхню частку припадало 65% усіх зернових.

Суть показника економічної ефективності розкривається через співвідношення між ресурсами та результатами виробництва, за якого отримують вартісні показники ефективності виробництва. Існує три варіанти такого співвідношення: 1) ресурси і результати виражені у вартісній формі; 2) ресурси виражені у вартісній

формі, а результати – у натуральній; 3) ресурси виражені у натуральній формі, а результати – у вартісній.

Успішне функціонування будь-якого підприємства в ринкових умовах можливе лише за умови досягнення певних фінансових результатів, показниками яких є прибуток і рентабельність.

Ефективність виробництва характеризують і показники собівартості продукції та її трудомісткості. Все ж особливу роль для вимірювання й оцінки економічної ефективності виробництва мають показники рентабельності [5, с. 444]. Враховуючи це, проаналізуємо рівень рентабельності виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах України і Запорізької області на основі даних, наведених у рис 1.

Рис. 1. Рівень рентабельності виробництва зернових культур в сільськогосподарських підприємствах України і Запорізької області, %

Джерело: розраховано на основі даних державної служби статистики України [4] та статистичного бюлетеню «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2015 рік» [6]

Аналізуючи рівень рентабельності зернових культур, ми бачимо, що рентабельність виробництва зернових культур в сільськогосподарських підприємствах України у 2015 р. порівняно з 1990 р. зросла на 26,7 в.п., а в

Таблиця 1

Динаміка посівних площ, урожайності і валового збору зернових культур в сільськогосподарських підприємствах України і Запорізької області, 1990–2015 рр.

Роки	Україна			Запорізька область		
	Посівні площі, тис. га	Валовий збір, тис. т.	Урожайність, ц/га	Посівні площі, тис. га	Валовий збір, тис. т.	Урожайність, ц/га
1990	14 522,2	51 009,0	35,1	808,5	3 093,7	38,3
1995	13 962,5	33 929,8	24,3	714,7	1 533,0	21,5
2000	12 586,8	24 459,0	19,4	743,2	1 150,1	15,5
2005	14 605,2	38 015,5	26,0	768,0	1 806,4	23,5
2010	14 575,7	39 270,9	26,9	838,2	1 905,4	22,7
2011	15 321,3	56 746,8	37,0	842,1	2 193,2	26,0
2012	14 792,1	46 216,2	31,2	754,3	1 196,3	15,9
2013	15 804,4	63 051,3	39,9	891,2	2 111,0	23,7
2014	14 627,3	63 859,3	43,7	883,9	2 417,6	27,4
2015	14 640,9	60 125,8	41,1	941,7	2 728,1	29,0
2015 р. у % до 1990 р.	100,8	117,9	117,1	116,5	88,2	75,7

Джерело: складено за даними державної служби статистики України [4]

Запорізькій області – на 25,7 в.п. Основними шляхами підвищення рівня рентабельності є зниження її собівартості і підвищення реалізаційних цін. Останнє можливе за умови поліпшення якості товарної продукції. Підвищення цін сприяє і організації підприємством роздрібною торгівлі, важливе значення має пошук вигідних ринків збуту.

Економічна ефективність виробництва характеризується системою таких показників, як собівартість продукції, ціна реалізації 1 ц, прибуток на 1 га посівної площі, на 1 ц зерна, рівень рентабельності виробництва зерна.

За досліджуваний період можемо спостерігати значне зростання економічної ефективності виробництва зернових культур у сільськогосподарських підприємствах України і Запорізької області, про що свідчать такі вартісні показники. Повна собівартість реалізованих зернових культур у сільськогосподарських підприємствах України зросла на 47 242 434,7 тис. грн., а в Запорізькій області – на 1 980 863,7 тис. грн.; прибуток зріс в 3,5 р. і 4,5 р. відповідно. Середня ціна реалізації 1 ц зерна зросла на 213,25 грн. та на 190,49 грн.

Таблиця 2

Економічна ефективність виробництва зернових культур в сільськогосподарських підприємствах України і Запорізької області

Роки	Повна собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	Чистий дохід (виручка), тис. грн.	Прибуток (збиток), тис. грн.	Собівартість 1 ц, грн.	Середня ціна реалізації 1 ц, грн.	Рівень рентабельності (збитковості), %
Україна						
2008	16 360 182	19 037 841	2 677 659,3	66,9	77,96	16,4
2009	22 658 945	24 301 869	1 642 924,5	75,3	80,76	7,3
2010	22 359 126	25 458 751	3 099 625,4	98,8	112,52	13,9
2011	29 543 544	37 238 975	7 695 430,9	108,2	136,36	26,1
2012	42 838 932	49 359 660	6 520 728,5	134,6	155,10	15,2
2013	45 627 262	46 310 693	683 430,3	127,6	129,49	1,5
2014	55 063 639	69 287 940	14 224 302	144,1	181,30	25,8
2015	63 602 617	73 058 063	9 455 446,3	179,0	291,21	43,1
Запорізька область						
2008	818 739,6	975 613,6	156 874,0	61,3	73,06	19,2
2009	984 708,9	1 037 230,4	525 21,5	69,9	73,63	5,3
2010	975 878,4	1 081 941,0	106 062,6	91,6	101,50	10,9
2011	1 155 583,5	1 415 970,7	260 387,2	103,7	127,11	22,5
2012	1 304 027,5	1 295 092,6	- 8 934,9	153,8	152,76	- 0,7
2013	1 620 431,0	1 514 217,3	- 106 213,7	143,9	134,47	- 6,6
2014	2 040 648,3	2 454 301,3	413 653,0	148,6	178,70	20,3
2015	2 799 603,3	3 503 021,5	703 418,2	168,3	263,55	44,9

Джерело: розраховано на основі даних статистичного бюлетеню «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2015 рік» [6]

Таблиця 3

Економічна ефективність виробництва зернових культур в ТОВ «Агротех» Оріхівського району Запорізької області

Показники	Озима пшениця			Ячмінь ярий		
	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Площа посівів, га	2 804	2 079	3 579	9	227	–
Валовий збір, ц	89 441	68 508	85 745	195	6 838	–
Урожайність, ц	31,9	33,0	24,0	21,7	30,1	–
Реалізовано, ц	80 046	58 045	39 691	–	6 436	270,0
Рівень товарності, %	89,5	84,7	46,3	–	94,1	100,0
Питома вага у площі посівів, %	61,7	41,8	66,9	0,2	4,6	–
Питома вага у товарній продукції рослинництва, %	51,6	49,8	21,6	–	4,4	0,2
Повна собівартість 1 ц, грн.	102,5	122	27,5	–	150,6	157,0
Ціна продажу 1ц, грн.	122,1	196,5	25,1	–	156,5	279,3
Прибуток (збиток), всього, тис. грн.	607,0	3 051,5	2 558,7	–	38,2	33,0
Рівень рентабельності (збитковості), %	592,2	36,5	34,6	–	269	77,8

Джерело: складено за даними форм звітності досліджуваного підприємства

Також економічну ефективність виробництва зернових культур дослідили на прикладі товариства з обмеженою відповідальністю «Агротех» Оріхівського району Запорізької області за три останні роки.

На основі даних таблиці відзначимо, що найбільш прибутковою культурою в 2015 р. є озима пшениця (2 558,7 тис. грн. прибутку). Ячмінь ярий у 2015 р. не вирощувався, але був проданий за вищою ціною, ніж у 2014 р. Економічна ефективність виробництва озимої пшениці у 2015 р. зменшилась порівняно з 2014 р. За досліджуваний період економічна ефективність виробництва зернових культур залишалась на досить високому рівні.

Отже, на основі проведених досліджень можна зробити висновок, що розраховані натуральні і вартісні показники економічної ефективності виробництва зернових культур свідчать про пряму протилежну ситуацію. Натуральні показники вказують на зменшення ефективності виробництва, а вартісні – на її зростання, тому погоджуємося з точкою зору науковців, які зазначають, що не можна абсолютизувати жоден з показників, які використовують для визначення ефективності.

Підвищення економічної ефективності сільського господарства загалом передбачає збільшення виробництва і підвищення якості сільськогосподарської продукції за умови одночасного зменшення затрат праці і матеріальних засобів на одиницю продукції. Вирішення цієї проблеми нерозривно пов'язане з подальшою всебічною інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва, в процесі якої забезпечується підвищення врожайності сільськогосподарських культур [7, с. 54]. Підвищення економічної ефективності виробництва зернових культур – це, з одного боку, максимальне збільшення виробництва продукції, а з іншого – систематична боротьба за економію. Чим більше вироблятиметься продукції і менше витрачатиметься ресурсів на її одержання, тим ефективніше буде виробництво і більше сума прибутку в господарстві [8, с. 78].

Основним резервом збільшення валового збору є приріст урожайності. Він може відбуватись за рахунок використання сортів з високою урожайністю; зменшення втрат під час збирання урожаю; збільшення дози внесення добрив; покращення агротехнічних умов виробництва до рівня передового господарства. В процесі аналізу резерву збільшення урожайності слід враховувати також спосіб та рівень підготовки ґрунту перед посівом, спосіб посіву та методу догляду за посівами, дотримання розроблених сівозміни. Помилки у виборі сорту і низька якість насіння автоматично завдають

збитків виробникам товарного зерна. Запорукою високої продуктивності зернових є якісна сортово-гібридна база.

Висновки. Для збільшення виробництва продукції та підвищення її ефективності необхідно впроваджувати інтенсивний шлях розвитку за рахунок додаткових вкладень на одну й ту ж площу посіву. Основними напрямками збільшення озимої пшениці є розширення посівних площ, вдосконалення структури посівів, підвищення врожайності за рахунок сортооновлення, оптимального внесення добрив, захисту рослин від шкідників, хвороб, бур'янів, скорочення втрат продукції під час збирання врожаю.

Підвищення врожайності зернових культур можна досягти за рахунок поліпшення земельних угідь шляхом меліорації, боротьби з ерозією, гіпсування, а також за рахунок дотримання агротехнічних умов. Зміцнення матеріально-технічної бази дає змогу запровадити передові індустриальні технології вирощування сільськогосподарських культур, що забезпечує збільшення виробництва продукції за умови підвищення окупності витрат.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Материнська О.А. Економічна ефективність виробництва зернових культур в сільськогосподарських підприємствах / О.А. Материнська // Ефективна економіка. – 2013. – № 11. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2521>.
2. Економічна ефективність вирощування сучасних сортів пшениці озимої в умовах північного степу України / [В.О. Компанієць, М.М. Солодушко, А.О. Кулик] // Вісник ПДАА. – 2015. – № 4. – С. 81–85.
3. Мацибора В.І. Економіка сільського господарства : [підручник] / В.І. Мацибора. – К. : Вища школа., 1994. – 415 с.
4. Сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://ukrstat.org/operativ/menu/menu_r/cg.htm.
5. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : [підр.] / В.Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2013. – 779 с.
6. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2015 рік : статистичний бюлетень / відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К., 2016. – 48 с.
7. Жарун О.В. Ефективність виробництва зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Уманського району / О.В. Жарун, О.В. Наумова // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. – 2012. – Вип. 81 (2). – С. 51–55.
8. Мельник І.О. Основні шляхи підвищення економічної ефективності зерновиробництва підприємствами Миколаївської області / І.О. Мельник // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2011. – Вип. II (42). – Ч. 2. – Т. 1. Економічні науки. – 512 с.